

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди

ЕКОНОМІКА, УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО: ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ТРАЄКТОРІЯ НАВЧАННЯ

Навчально-методичний посібник
для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»

За редакцією академіка І.Ф. Прокопенка

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
протокол № 3 від 12.06.2020 р.*

УДК 330.1: 378.14

Е 45

Рецензенти:

Марченко О.С., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Гавкалова Н.Л., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 3 від 12.06.2020 р.)

Е45 Економіка, управління та право: освітньо-професійна траєкторія навчання: Навчально-методичний посібник для студентів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» / За редакцією академіка І. Ф. Прокопенка. – Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2020. – 123 с.

ISBN 978-617-7879-26-7.

У навчально-методичному посібнику висвітлено питання предметної області освітньо-професійної програми «Економіка, управління та право» та її реалізації у процесі підготовки бакалаврів і магістрів спеціальності 051 Економіка в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки; стратегії й механізми формування основних компетентностей і викладання за принципом відповідності цілей і очікуваних результатів навчання; розкрито зміст навчання, його сучасні форми та методи, у т.ч. із застосуванням міжнародного досвіду; проаналізовано навчально-методичне забезпечення освітньої програми через визначення його функціонального призначення, видів і сучасних нормативних вимог до розробки й використання в освітньому процесі. Акцентовано на необхідності поєднання традиційних та інноваційних методів навчання і викладання, підвищення ролі консультативної підтримки учасників освітнього процесу. Особлива увага приділена питанню пошукової й практичної підготовки та з'ясуванню їхньої ролі для подальшої професійної реалізації фахівця.

Посібник рекомендований студентам та викладачам економічних і правничих дисциплін.

УДК 330.1: 378.14

ISBN 978-617-7879-26-7

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Авторський колектив:

Мельникова О.В., Олійник Ю.О., Осьмірко І.В., Прокопенко І.Ф.,
Радченко Л.П., Синиця Т.В., Сідельнікова В.К., Сідельнікова І.В., Соляр В.В.

**ЕКОНОМІКА УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО:
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ТРАЄКТОРІЯ
НАВЧАННЯ**

Навчально-методичний посібник
за редакцією академіка НАПН України І.Ф. Прокопенка

Відповідальний за випуск: Соляр В.В.
Комп'ютерна верстка: Соляр В.В.

Відповідальність за зміст розділів та дотримання вимог академічної доброчесності
несуть автори

Підписано до друку 12.06.2020. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк. 7,1 . Тираж 300 прим. Зам.12-06.

Видавництво та друк ФОП Іванченко І.С.
пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ Й МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОСВІТНИХ КОМПОНЕНТІВ.....	10
1.1. Основні орієнтири підготовки фахівця на засадах гармонізації систем вищої освіти.....	10
1.2. Інтернаціональний аспект освітнього процесу.....	12
1.3. Передумови формування загальних компетентностей у студента	17
1.4. Обґрунтування гуманітарної складової програми.....	21
1.5. Статистико-математичний блок формування навичок.....	23
1.6. Змістовна частина навчально-науково-інноваційного освітнього процесу.....	25
1.7. Кореспонденція економічних і правових дисциплін.....	29
1.8. Креативність та лідерство – спільні ознаки управлінської, правничої та педагогічної сфер діяльності.....	32
1.9. Принципи організації пошукової та практичної підготовки.....	35
Таблиця 1. <i>Відповідність освітніх компонентів програмним результатам навчання освітньо-професійної програми «Економіка, управління та право»</i>	35
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЯ І МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦЯ.....	44
2.1. Трансформація вищої економічної освіти на компетентнісній основі.....	44
2.2. Врахування світових тенденцій розвитку професійної підготовки.....	46

2.3. Особливості загальних та фахових компетентностей економіста-управлінця.....	48
2.4. Практика підготовки фахівця з інтегрованої спеціалізації.....	52

РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИПУСКНИКА.....	58
---	----

3.1. Фундаментальні принципи підготовки фахівця закладу вищої освіти.....	58
3.2. Практичний аспект професійних компетенцій випускника.....	60
3.3. Педагогічні та матеріально-технічні умови організації процесу професійно-практичного навчання.....	65

РОЗДІЛ 4. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДНОСТІ ЦІЛЕЙ І РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗАПИТАМ РИНКУ ПРАЦІ.....	71
---	----

4.1. Ключові фактори і результати якісної освіти.....	71
4.2. Сучасні пріоритети успішної взаємодії випускника ЗВО та роботодавця.....	80

РОЗДІЛ 5. ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ, ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ТА МЕХАНІЗМУ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ПІДТРИМКИ.....	84
---	----

5.1. Системна модель сучасної економічної освіти.....	84
5.2. Принципи й реалізація інтерактивного навчання в ХНПУ імені Г.С. Сковороди за економічним профілем.....	85
5.3. Адаптивні процеси в активній освіті.....	89
5.4. Контактні форми індивідуального та диференційованого навчання.....	90

РОЗДІЛ 6. ПРОЕКЦІЯ	СВІТОВОГО	ДОСВІДУ	
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ	ТЕХНОЛОГІЙ	ВИКЛАДАННЯ:	
ЕКОНОМІКА, УПРАВЛІННЯ, ПРАВО			97
6.1. Світові стандарти економіко-правової та менеджмент-освіти.....			97
6.2. Популярні методи навчання у вищих школах США.....			102
6.3. Порівняльні пріоритети оновлення української моделі економічної освіти.....			107
РОЗДІЛ 7. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ		ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ.....			111
7.1. Відповідність змістового навантаження навчально-методичного забезпечення логіці освітнього процесу.....			111
7.2. Формування структури навчальних методичних комплексів відповідно до потреб здобувачів вищої освіти та ринку праці.....			113
7.3. Вимоги до складання програм і силябусів дисциплін професійного циклу.....			114

ПЕРЕДМОВА

Надайте кожному право вибирати
Г. Драйден, Дж. Вос

В умовах прискорення технологічного і наукового прогресу у ХХІ столітті, формування економіки знань, посилення глобалізаційних процесів, виникнення нових викликів і ризиків у розвитку світової економіки усі розвинені країни приділяють особливу увагу оновленню системи вищої освіти. Це важливо для забезпечення інтелектуальної незалежності, вироблення і просування інновацій, підготовки компетентних фахівців з гармонійним поєднанням особистісних і професійних якостей, без яких неможливий подальший соціально-економічний, культурний і політичний прогрес суспільства. Для здійснення важливих перетворень у соціально-економічному розвитку, входження на гідних засадах у світовий економічний і освітній простір наша країна особливо потребує кадрів з фундаментальною економічною підготовкою, здатних критично осмислити сучасний позитивний досвід ринкового господарювання і адаптувати його до вітчизняних реалій з метою формування ефективної соціально-економічної політики, забезпечити врахування цілей сталого розвитку у процесах стратегічного планування й управління та активно сприяти їх практичній реалізації.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» підготовка бакалаврів і магістрів з економіки здійснюється за освітніми (освітньо-професійними, освітньо-науковими) програмами. Заклади вищої освіти самостійно розробляють і затверджують освітні програми з урахуванням вимог до відповідного рівня вищої освіти, встановлених законодавством та затвердженими стандартами вищої освіти.

Завдання педагогічного університету у справі підготовки майбутніх фахівців з економіки - вчителів економіки для закладів загальної середньої освіти, викладачів економічних дисциплін для закладів вищої освіти, наукових працівників, фахівців-економістів для різних видів підприємств і установ полягає у тому, щоб озброїти їх знаннями сучасної світової та вітчизняної

економічної науки, навчити добувати і творчо використовувати ці знання на практиці, а також сформувати уміння та навички самостійної практичної діяльності як у сфері освіти, так і реальної економіки. Особливе значення для здійснення цих завдань має оволодіння здобувачами вищої економічної освіти не тільки основними фаховими компетентностями, але й компетентностями, які стосуються управлінської та правової діяльності. У цьому контексті запроваджена освітньо-професійна програма «Економіка, управління та право», що найбільш повно відповідає визначеним завданням.

Особливістю даної програми є її міждисциплінарний характер, що надає випускникам можливість оволодіння широким колом компетентностей на основі системних знань про закономірності функціонування сучасної ринкової економіки та правового забезпечення бізнесу, механізмів прийняття рішень як в освітній, так і в підприємницькій діяльності. Основна увага приділяється ґрунтовній практико-орієнтованій, економіко-правовій та психолого-педагогічній підготовці, розвитку аналітичних, дослідницьких та управлінських здібностей. Особливий акцент у програмі зроблено на поглиблене вивчення і застосування української та іноземних мов, формування професійно значущих особистісних якостей: лідерства, креативності, прийняття управлінських рішень, формування критичного мислення, здатності до саморозвитку і самореалізації тощо.

У сучасних умовах, коли особливої цінності набуває студентоцентрована орієнтація освітнього процесу, важливим стає урахування індивідуальних можливостей, потреб студентів, уможливлення їхньої свободи стосовно вибору компонентів освітньої програми, стимулювання визначення учасниками освітнього процесу індивідуального сенсу освітньої діяльності та свідомого й відповідального вибору освітньо-професійної траєкторії досягнення результатів навчання. Результати прояву зважено побудованої освітньо-професійної траєкторії фахівця слід розглядати на трьох рівнях: індивідуальному, виробничому та державному (регіональному). Для індивіда коректно побудована освітньо-професійна траєкторія підвищує рівень

конкурентоспроможності на ринку праці, зменшує витрати на перенавчання, забезпечує підвищення рівня задоволеності особистою та професійною діяльністю, надає можливість отримувати гідну заробітну плату, достатню для заощаджень та реалізації особистих потреб, зменшує строк віддачі від інвестицій в людський капітал, дає змогу постійно самовдосконалюватись та розвиватись як в професійному, так і особистісному плані, забезпечує постійне професійне зростання та пересування кар'єрними сходами, дає змогу провести правильну професійну ідентифікацію, розвивати творчі здібності та схильності особистості, збільшує рівень упевненості фахівця у затребуваності своїх знань і вмінь у майбутньому, підвищує рівень використання отриманих знань у практичній роботі.

На виробничому рівні індивідуально побудована освітньо-професійна траєкторія дає змогу підвищити рівень продуктивності та ефективності праці, зменшити витрати на перенавчання персоналу, отримати фахівців, що повністю відповідають потребам організації, зменшити витрати на пошук персоналу, підвищити рівень інноваційності та технологічності виробництва, посилити мотивацію персоналу до праці та трудової активності.

На державному (регіональному) рівні впровадження технології побудови індивідуальних освітньо-професійних траєкторій сприяє підвищенню рівня продуктивної та ефективної зайнятості, зменшенню рівня структурного безробіття, забезпеченню збалансованості ринку праці та рівня працевлаштування серед випускників, зменшенню витрат бюджетних коштів на підготовку фахівців, що не відповідають потребам ринку праці, сталому розвитку економіки країни, збільшенню обсягу людського капіталу і трудового потенціалу суспільства, вартості робочої сили, зменшенню відтоку робочої сили за кордон, збільшенню рівня купівельної спроможності громадян, підвищенню рівня конкурентоспроможності робочої сили. Структура освітньої програми передбачає можливість для формування освітньої траєкторії навчання, зокрема через індивідуальний вибір здобувачами вищої освіти навчальних дисциплін в обсязі, передбаченому законодавством.

У навчально-методичному посібнику поставлено на меті висвітлити питання предметної області освітньо-професійної програми та її реалізації, стратегії й механізмів формування основних компетентностей і викладання за принципом відповідності цілей і очікуваних програмних результатів навчання, розкрити зміст навчання, його основні форми та методи, у т.ч. із застосуванням міжнародного досвіду, проаналізувати навчально-методичне забезпечення освітньої програми через встановлення його функціонального призначення, видів і сучасних нормативних вимог до розробки і використання. Акцентовано на необхідності поєднання традиційних та інноваційних методів навчання і викладання, підвищення ролі консультативної підтримки учасників освітнього процесу. Особлива увага приділена питанню науково-дослідної роботи та практичної підготовки, з'ясуванню її ролі для подальшої професійної діяльності здобувачів освіти.

Навчально-методичний посібник «Економіка, управління та право: освітньо-професійна траєкторія навчання», що підготовлений колективом авторів кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, рекомендується студентам галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 Економіка та викладачам економічних, управлінських, правничих дисциплін.

Авторський колектив: Прокопенко І.Ф., академік НАПН України, д.п.н., к.е.н., проф. - загальна редакція, розділ 1, п.1.1; Мельникова О.В., к.п.н., доц. - розділ 4; Олійник Ю.О., к.п.н., доц. кафедри - розділ 6; Осьмірко І.В., к.е.н., доц. – розділ 3, пп.3.1, 3.3 ; Радченко Л.П., к.е.н., доц., проф. кафедри - розділ 2; Синиця Т.В., к.е.н., доц. - розділ 3, п.3.2; Сідельнікова В.К., к.п.н., доц. - передмова, розділ 5; Сідельнікова І.В., к.е.н., доц., проф. кафедри - розділ 7; Соляр В.В., к.е.н., доц., зав. кафедри - керівник авторського колективу, розділ 1, пп.1.2 - 1.9.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ Й МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ

1.1. Основні орієнтири підготовки фахівця на засадах гармонізації систем вищої освіти

Зближення національних систем освіти в рамках Європейського Союзу і на більш великому просторі – в усіх європейських країнах – важлива віха в глобальному розвитку вищої школи в ХХІ ст. Офіційною датою початку процесу узгодження й гармонізації систем вищої освіти країн Європи з метою створення єдиної європейської системи вищої освіти прийнято вважати 19 червня 1999 року, дату підписання Болонської декларації [1]. Україна приєдналася до Болонського процесу 19 травня 2005 року на Берлінській зустрічі міністрів освіти європейських країн у місті Берген.

В результаті приєднання до Болонського процесу освітні системи в більшості європейських країн в даний час знаходяться у процесі реформування. Перед закладами вищої освіти стоїть завдання не уніфікації, а гармонізації освітніх програм, «налаштування» їх на основі схожих базових принципів.

В українській освітній системі були сформульовані основні методологічні підходи до планування, розробки, впровадження, оцінки та підвищення якості освітніх програм (ОП) для першого, другого і третього рівнів вищої освіти у контексті нового Закону України «Про вищу освіту» і документів Європейського простору вищої освіти, узагальнено міжнародний та український досвід [2-3]. Методологія написання освітніх програм повністю відповідає контексту Болонського процесу і є основним академічним інструментом процесу створення єдиного європейського простору вищої освіти на теренах нашої країни.

Проектування ОП сьогодні відбувається згідно з вимогами освітнього стандарту покоління «3+», який з одного боку, надає закладам вищої освіти повну свободу у виборі типу підготовки (для бакалавріату – прикладна або

академічна підготовка, для магістратури – освітньо-професійна чи освітньо-наукова програма підготовки) та видів професійної діяльності. З іншого боку, стандарт визначає набір компетенцій для кожного виду діяльності, що обов'язково повинні бути освоєні випускником. Модель ОП націлена на знання (що студенти знають і розуміють), навички (як вони використовують ці знання), особистість (як вони поведуться і чим займаються) і мету навчання (як вони розмірковують і адаптуються до світу, продовжуючи вчитися і особистісно зростати для досягнення поставлених цілей).

Освітня програма «Економіка, управління та право» у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 Економіка для першого і другого рівнів підготовки зорієнтована на формування професійної компетентності фахівця-економіста, професіонала економічних, правових, державно-політичних відносин, здатного розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, пов'язані з управлінням розвитку соціально-економічних систем; який володіє методологією наукової діяльності, іноземною мовою, ІТ-технологіями та психолого-соціологічними аспектами управління, має сучасне економічне мислення, теоретичні знання і практичні навички та здатен вирішувати дослідницькі й прикладні завдання у сфері економіки з використанням сучасного статистико-математичного інструментарію та інформаційних технологій; забезпечити набуття студентами компетентностей, необхідних для подальшої професійної діяльності і формування у них лідерських якостей.

Компетентність інтегрує мультидисциплінарний підхід у навчанні, що базується на фундаментальній підготовці з економічних наук, в яку логічно та послідовно включаються навчальні дисципліни з управління, лідерства, бізнес-комунікацій іноземними мовами та юридичні науки, а також дисципліни вільного вибору студента обсягом не менше 25% від загального навантаження навчального плану.

У цьому особливість програми, зорієнтованої на розвиток лідерських

якостей, бізнес-комунікативних умінь, розвиток відповідальності, правосвідомості випускника, як суб'єкта (учасника) економічних відносин; формування вчителів, викладачів та науковців нового та перспективного способу мислення, здатних не лише застосовувати засвоєні знання, але й генерувати нові на базі сучасних досягнень науки.

1.2. Інтернаціональний аспект освітнього процесу

Орієнтація ОП на міжнародні особливості та вимоги ринку праці визначає конкурентоспроможність випускника і ЗВО

Академічні моделі випускників і кваліфікацій, необхідних ринку і суспільству, відіграють важливу роль у процесі соціально-економічних реформ, а також солідарні зі спеціальними завданнями, які розв'язуються академічною спільнотою. У зв'язку з цим на часі є актуальною методика опису отриманого рівня освіти в термінах компетенцій і результатів навчання, порівнюваних і визнаних за регіональним та міжрегіональним принципом.

Необхідність забезпечення сумісності, порівнянності і конкурентоспроможності освітніх програм на європейському просторі виникла з потреби студентів, чия зростаюча міжнародна мобільність визначила підвищення попиту на надійну і об'єктивну інформацію про освітні програми в різних ЗВО. Роботодавці безпосередньо в Європі, так і за її межами формують попит на достовірну інформацію про отримані випускниками кваліфікації.

У тісній взаємодії з процесом формування єдиного простору вищої освіти в європейських країнах активно систематизуються національні рамки кваліфікацій. Університети різних країн і континентів в умовах розширення співробітництва все частіше вдаються до її використання для побудови спільних освітніх програм, які передбачають академічну мобільність, інтегроване навчання, впровадження системи академічних кредитів, обмін освітніми модулями, взаємне визнання дипломів і можливість отримання

дипломів відразу двох закладів освіти за один термін навчання (програми двох дипломів).

Змістовно реалізація вказаних критеріїв досягається при систематичному вивченні іноземних мов для академічної та професійної комунікації (англійської, німецької, польської, китайської) – «Conversational English», «English for Work», «Socializing and Travel Business related papers», «Professional English»; вивченні таких профільних дисциплін як: «Регіональна економіка», «Економіка галузевих ринків», «Державне регулювання економіки», «Теорія держави і права», «Міжнародна економіка», «Міжнародне публічне право» з елементами міжнародної ділової етики, «Бухгалтерський облік» з основами міжнародних стандартів фінансової звітності, «Економічна компаративістика», «Глобальна економіка й міжнародні економічні організації», «Інституціональна економіка» (рис. 1.1, рис. 1.2).

Це спрацьовує на формування як загальних, так і фахових компетентностей випускника (рис. 1.3).

Окрім включення до навчальних планів дисциплін, що сприяють інтернаціоналізації, посиленню рівня міжнародної конкурентоспроможності фахівця сприяє також:

- передбачення в навчальних дисциплінах модулів і тем, що відбивають міжнародний досвід розвитку економічних процесів і явищ;

- використання нових методик навчання, характерних для зарубіжних закладів вищої освіти (проектний і кейсовий методи, групова робота, інтерактивні методики навчання та ін.) [4];

- використання ситуаційних завдань із зарубіжної практики для розширення світогляду студентів та можливостей правильно інтерпретувати особливості економічних процесів і явищ;

- залучення іноземних викладачів і закордонних фахівців для проведення занять та науково-дослідної роботи;

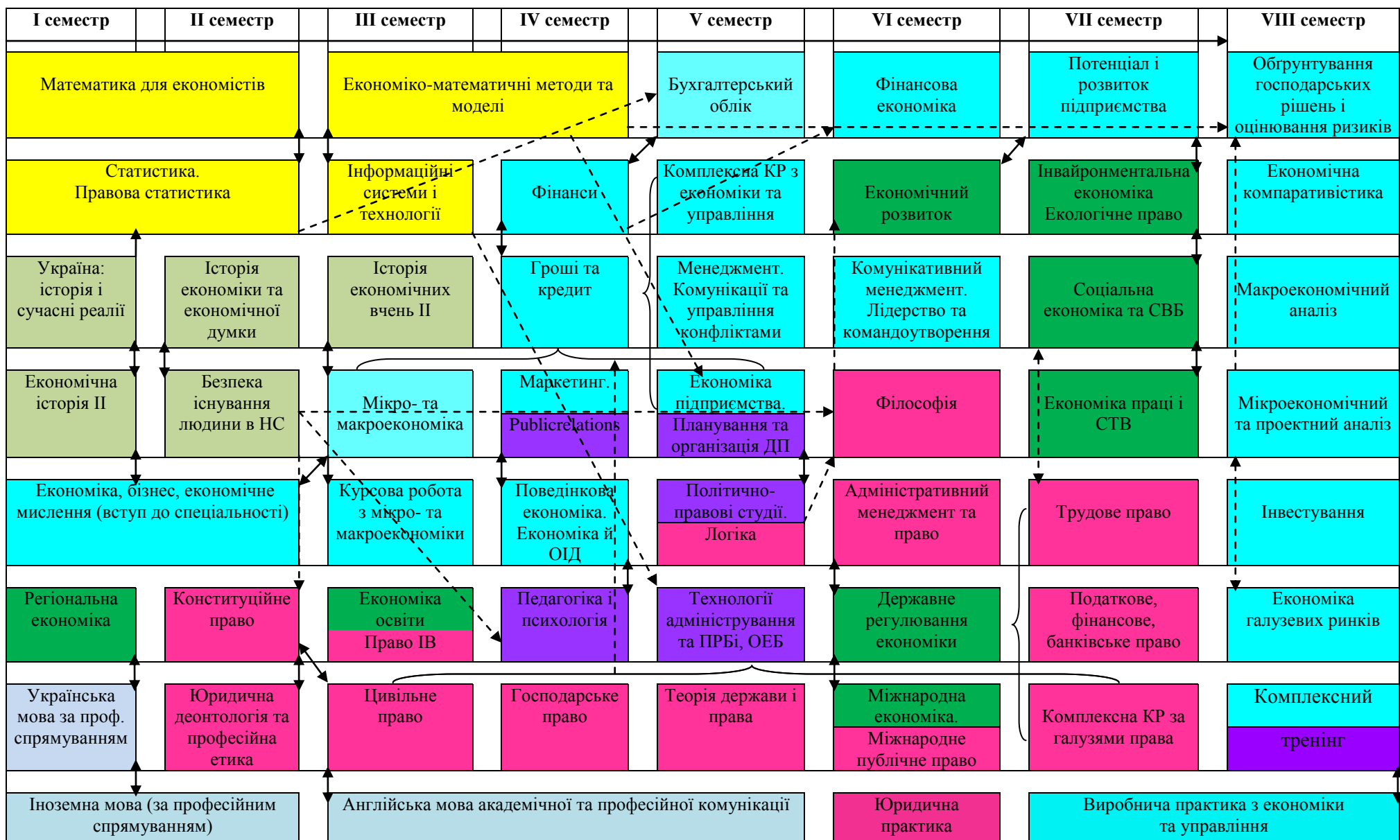

Рисунок 1.1. Структурно-логічна схема освітньої програми «Економіка, управління та право» (ОП бакалавр)

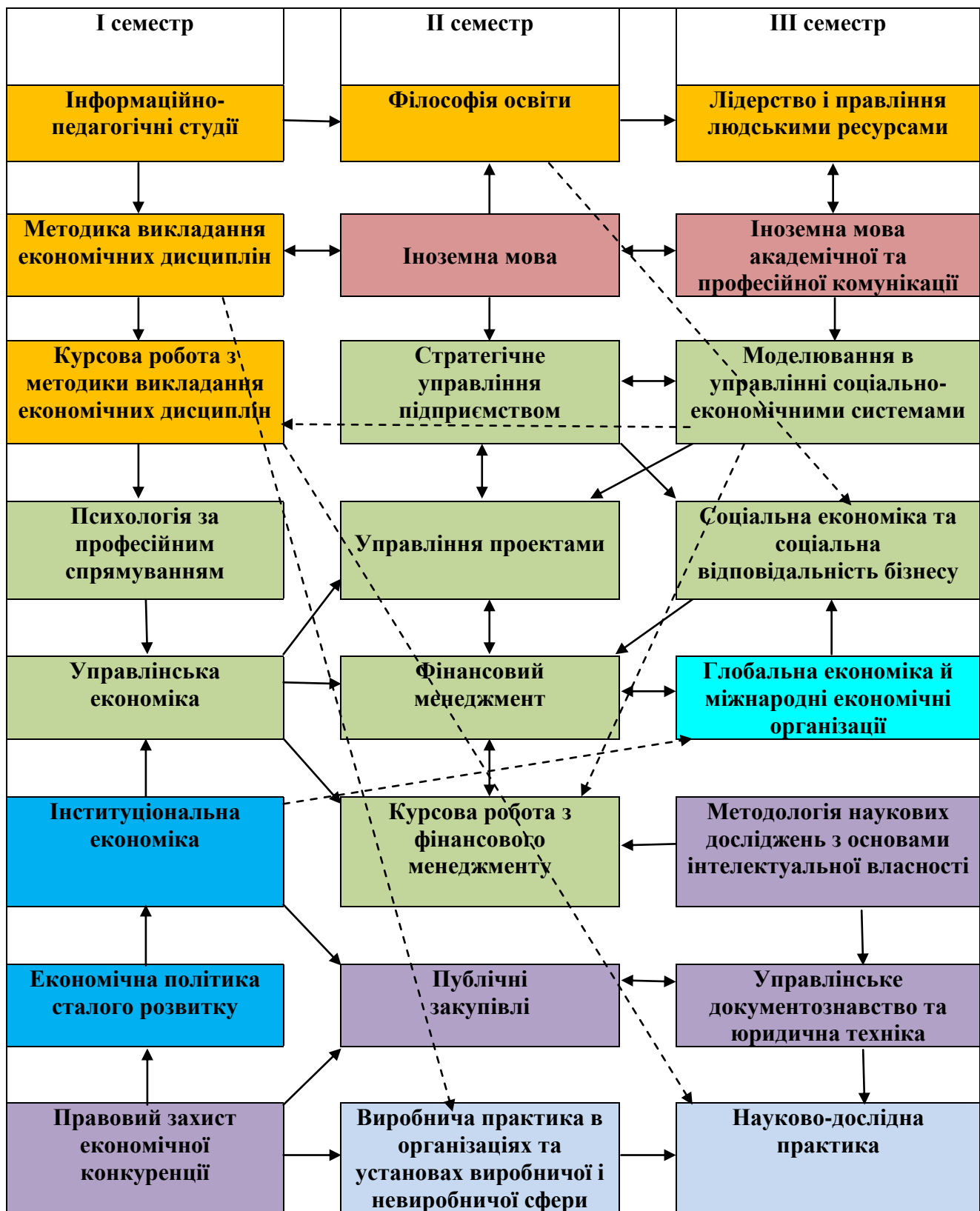

Рисунок 1.2. Структурно-логічна схема освітньої програми «Економіка, управління та право» (OP магістр)

Рисунок 1.3. Компетентнісні складові комунікативної та інтернаціональної підготовки економіста

- залучення вітчизняних фахівців до освітнього процесу з іноземних компаній;
- розробка і включення в програми модулів, орієнтованих на підготовку фахівців для міжнародних компаній, що функціонують в Україні і закордоном;
- розробка та впровадження міждисциплінарних курсів, що дозволяють комплексно підходити до формування компетенцій;
- посилення мовної складової в програмах, що дозволяє підвищити рівень знання мови, ознайомити з культурними особливостями країн-партнерів;
- включення в освітні програми дисципліни та модулі, досліджувані в

зарубіжних ЗВО;

- укладення угод між закладами освіти і компаніями (в тому числі й іноземними) на проведення практики студентів, що дозволить з одного боку розширити компетенції випускників, а з іншого – підвищити привабливість освітньої програми.

До речі, використання методу кейс-стаді у правовій підготовці менеджерів-економістів дозволяє глибше і повніше освоїти теоретичний матеріал, що викладається на лекціях. Крім того, застосування цього методу дозволяє забезпечити фахівця-управлінця відповідним правовим інструментарієм (разом з організаційним, економічним, фінансовим, інформаційним), який найчастіше включений в арсенал менеджера і містить не тільки інформацію про правові норми, а знання і вміння, що можуть бути дуже важливими в практичній діяльності менеджера. У цьому арсеналі головне місце займають навички отримання правової інформації, її аналізу та використання у практиці.

Навички роботи з нормативним матеріалом не можуть бути сприйняті лише у вигляді певної теоретичної інформації. Лише розбираючи конкретну ситуацію і даючи їй правову оцінку, можна їх виробити. На нашу думку, робота з кейсом як спосіб отримання неформалізованого правового знання, має надзвичайно важливе значення, оскільки, незважаючи на те, що об'єктом аналізу виступає конкретна ситуація, аналізується не тільки безпосередньо сам текст кейса, а й нормативний матеріал, який застосовується до даної ситуації.

1.3. Передумови формування загальних компетентностей у студента

Універсальність придбаних знань і навичок дозволяє випускникам працювати в різних соціально-економічних системах

Принцип універсальності відповідає місії та стратегії освітнього процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

Стандарту вищої освіти спеціальності 051 Економіка і простежується у меті ОП: формування професійної компетентності фахівця-економіста, здатного розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, пов'язані з управлінням розвитку підприємств, організацій, установ, забезпеченням їх фінансово-економічної стійкості та конкурентоспроможності. Цільовою установкою є надати освіту в галузі економіки та юридичних аспектів управління організацією із широким доступом до працевлаштування, розширити перспективи самореалізації випускника в подальшій навчальній і професійній діяльності.

Основна ідея дотримання зв'язків між змістом економіко-правових й гуманітарно-управлінських дисциплін – злагоджена їх взаємодія для цілісної підготовленості випускника, тобто формування сукупності якостей, які дозволять йому успішно виконувати професійну діяльність і бути готовим вирішувати виникаючі проблеми як в суто професійній, так і в загальнолюдській, соціальній сфері діяльності, бути здатним до саморозвитку і самовдосконалення.

Така сукупність компетентностей випускника закладу вищої освіти визначається затребуваністю суспільства і видається як соціальне замовлення системі освіти. Програма підготовки фахівця з вищою освітою базується на фундаментальних питаннях, які формують світогляд майбутніх економістів-управлінців. З початку 90-х років ХХ століття в пропагованих західних підручниках з економіки ринкова система описується як найраціональніша й ефективна. Але досвід багатьох ринкових економік вказує на те, що вже в минулому столітті капіталізм прийняв жахливу форму: безмежне прагнення до нарощування капіталу призвело до хижацького використання ресурсів, перевиробництва, забруднення навколишнього середовища, воєн, соціальної нерівності, духовного зубожіння. Зараз розуміння проблеми зводиться до того, що ненаситне споживання абсурдно. Воно призводить до зайвої економічної і фінансової діяльності, яка насправді не підвищує якість життя. Суспільству не

потрібне постійне економічне зростання, а потрібен стан розумного достатку.

Найголовніший ресурс, який при цьому економічно використовується, – людський час. Для багатьох людей робота, що займає весь день, не завжди приносить задоволення, а є вимушеною. При розумній організації виробництва і підході до споживання людство може забезпечувати себе всім необхідним, маючи набагато коротший робочий день. А час, що залишається може бути використаний для зміни виду діяльності, можна спілкуватися з близькими, займатися захопленнями, виходячи з так званих поривів душі, які і призводять до самореалізації.

Отже, в умовах зростаючого впливу фундаментальних компетенцій, заснованих на актуальному наборі класичних і сучасних знань та навичок, зростає роль особистих якостей і самоосвіти. Це узгоджується зі стратегічними світовими цілями на майбутнє: мирне і стійке суспільство реалізованих особистостей, які повною мірою використовують свій потенціал. Більш конкретно це виражається у високому рівні громадянської і соціальної активності, збереженні здоров'я і зростанні благополуччя, орієнтації на зайнятість на висококваліфікованих робочих місцях, економічну продуктивність, екологічну стійкість і т.п.

Продуктивна діяльність фахівців, що мають знання про реальну суть того, що відбувається в економіці, які володіють ідеологічним і духовним фундаментом, сприяє процвітанню держави і суспільства. Підготовка фахівців економічного профілю з правовою обізнаністю визначає стан економіки і держави вже в найближчому майбутньому. Але економічна і фінансова система не є самоціллю, а лише життєвим середовищем, що забезпечує людям процес пізнання й активної діяльності.

Розуміння ситуації, що склалася, дозволило накопичити достатній досвід для трансформації змістовного пріоритету системи вищої економічної освіти, що передбачає оволодіння студентами вже на бакалаврському рівні такими навчальними дисциплінами циклу загальної підготовки, як «Україна: історія і сучасні реалії», «Політично-правові студії», «Філософія», «Безпека існування

людини в навколишньому середовищі», «Фізичне виховання» (позакредитна дисципліна у формі секційних занять) та циклу професійної підготовки: «Економічний розвиток», «Потенціал і розвиток підприємства», «Соціальна економіка та соціальна відповідальність бізнесу», «Поведінкова економіка», «Інвайронментальна економіка», «Екологічне право» (рис. 1.1); «Економічна політика сталого розвитку» – на рівні магістратури (рис. 1.2).

Грунтовна підготовка у цьому напрямі забезпечує формування важливих загальних компетентностей фахівця:

- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України;

- здатність зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

- здатність до адаптації та дій в новій ситуації; здатність генерувати нові ідеї (креативність);

- здатність бути критичним і самокритичним;

- навички міжособистісної взаємодії, цінування та повага різноманітності та мультикультурності;

- здатність діяти соціально відповідально та свідомо, на основі етичних міркувань (мотивів) і принципів академічної доброчесності.

1.4. Обґрунтування гуманітарної складової програми

Гуманітарний універсалізм навичок фахівця – незаперечна умова якісної підготовки

Гуманітарний розвиток особистості передбачає методологічно складний і суперечливий освітньо-виховний процес. З одного боку, гуманітарний розвиток повинен бути асимільований в професії, тобто не може лідирувати серед спеціальних компетенцій. Інакше ми матимемо справу зі специфічним вектором розвитку людини, найчастіше зумовленим гуманітарною спеціалізацією в професії, тому його прояви не завжди відображають особистісну культуру. З іншого боку, якщо гуманітарний розвиток взагалі не спостерігається, то його відсутність недопустима для майбутнього висококласного фахівця, який планує реалізувати себе у суспільно корисній діяльності.

Сьогодні бути успішним означає не зайняти якусь символічну посаду, а перш за все проявити себе людиною, яка розуміє, як чином її діяльність є необхідною для себе та інших людей, для котрих вона працює. Тобто успішність стала зараз включати в себе гуманітарну спроможність, а духовно-моральний розвиток студента є переважно особистою справою, який насаджувати у процесі професійної підготовки видається за марнотратство. Актуальність і популярність гуманітарної підготовки підтверджується останньою статистикою про попит на ринку робочої сили в Україні та світі: разом з системними аналітиками та ІТ-спеціалістами, затребуваними є професії менеджера вищої ланки, креативного дизайнера, менеджера з персоналу (HR-менеджера), викладача та коуча, юриста, бухгалтера, аудитора та ін.

Значення цього процесу має тільки збільшуватися. Добре поставлений гуманітарний розвиток збагачує студентів фактичними навичками, а не лише теоретичними відомостями. Однак теорія цього питання розробляється не в кабінетних умовах та шляхом умовиводів, а безпосередньо в гуці сучасного життя, створює матеріал для узагальнень із найрізноманітніших напрямів.

Прихильники управлінської гуманітарології (Managerial humanities) в

освіті та управлінні О. Шевцова, Г. Юркевич та ін., якій налічується близько 30-ти років, актуалізують її в освіті та роботі менеджерів. Вона є методологічною базою, що узагальнює основні компоненти гуманітарної діяльності [5]. Термін «гуманітарологія» не отримав підтримки у гуманітаріїв, тобто в професійному середовищі, хоча він передбачає систематизацію знань і адаптацію особистості в «атмосфері культури», і несе в собі надзвичайно актуальний і затребуваний сенс.

Складна своєрідність нинішньої ситуації полягає в посиленні підпорядкування людини сучасній цивілізації, яка, у свою чергу, характеризує весь шлях розвитку людства та впливає на навколишнє середовище. Вона виступає сьогодні як новий життєвий уклад і як організаційний контроль, який ми відчуваємо на собі, щоденно складаючи іспит на відповідність новим правилам буття.

Гуманітарний універсалізм в навичках – сьогодні обов'язкова складова практично в будь-якій соціогуманітарній діяльності, до якої належить і сучасна економіка. Нова органіка і відстороненість студента від реальної або вигаданої поведінки людей породжують синдром естетичної та моральної глухоти. Сама гуманітаристика не повинна бути пафосною та насиченою настирливими штампами простих людських реакцій. Необхідно сформувані не лише рефлексивний, а й пошуковий, розумовий, організаційний компоненти гуманітарної діяльності та закріпити їх у формі кваліфікаційної картки фахівця – випускника ХНПУ імені Г.С. Сковороди спеціальності «Економіка». Її ще можна назвати «картою ресурсу», що характеризує сформованість гуманітарно-біологічних якостей особистості, таких як фізичні, душевні, інтелектуальні і вольові. Тим самим вона акцентує людинознавчу компетентність фахівця вищої кваліфікації. Така компетенція відображає не просто якусь наявність знань, а й параметри, що відображають здатність застосовувати ці знання на практиці, в співтоваристві інших людей. Подібна компетенція характеризується якимось набором індикаторів, які повинні бути в професіограмі студента. Мовні здібності, образне мислення, реактивність, гнучкість, фантазійність, уява та

інші біоантропні характеристики особистості, що відображають її генотипічну структуру і є первинним гуманітарним ладом, так чи інакше входять в зміст загальнокультурної компетентності.

1.5. Статистико-математичний блок формування навичок

Якісна інформаційно-аналітична підготовка – запорука успіху економіста

У нашому випадку мова піде про аналіз ролі, значущості системно пов'язаних складових змісту навчальних дисциплін блоку математики, інформатики, статистики, економіко-математичного моделювання, взаємодія яких у процесі навчання, орієнтована на формування базових компетенцій – елементів професійної компетентності випускника.

Специфіка дисциплін статистико-математичного блоку в підготовці бакалаврів-економістів з управлінсько-правничою спеціалізацією полягає в тому, що вони вивчаються на початковому етапі професійного навчання і фактично є майбутнім інструментом професійної діяльності. Спрощуючи і конкретизуючи нашу освітню модель підготовки бакалавра, відзначаємо значимість окремих освітніх компонентів з використання математичного апарату («Математика для економістів: Вища математика. Теорія ймовірностей та математична статистика»; «Економіко-математичні методи та моделі: Оптимізаційні методи і моделі. Економетрика»; «Статистика», «Правова статистика», «Інформаційні системи і технології», «Мікроекономічний та проектний аналіз», «Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків», «Макроекономічний аналіз», «Технології адміністрування та прийняття рішень в бізнесі, оцінка ефективності бізнесу») (див. рис 1.1) для формування таких фахових здатностей:

- застосовувати економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач;

- застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з

обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів;

- прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси;

- визначати перспективи розвитку організації, визначати функціональні області організації та зв'язки між ними;

- використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової, правничої інформації для складання службових документів та аналітичних звітів;

- визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти, застосовувати юридичну аргументацію.

Шляхом включення освітніх компонентів з моделювання в управлінні соціально-економічними системами, управління проектами, фінансового менеджменту забезпечуються спеціальні здатності магістра з кваліфікацією економіст-управлінець (див. рис 1.2):

- застосовувати науково-аналітичний, методичний інструментарій для управління економічною діяльністю;

- збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних завдань;

- визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти, застосовувати юридичну аргументацію;

- використовувати сучасні інформаційні технології та економіко-математичні методи і моделі для дослідження економічних та соціальних процесів;

- визначати та критично оцінювати ключові тренди соціально-економічного розвитку та застосовувати їх для формування нових моделей економічних систем та процесів.

1.6. Змістовна частина навчально-науково-інноваційного освітнього процесу

Модель адаптивного навчання в практиці вищої економічної освіти сприяє розвитку творчих здібностей, відповідальності та навичок самостійної роботи

Спонукає студентів до формування розумової та дослідницької позиції, що сприяє пошуку рішень практичних контекстних завдань в рамках обраного професійного спрямування навчання, використання адаптивних моделей навчання в практиці викладання у ХНПУ імені Г.С. Сковороди. В основі розробки таких моделей лежить особистісно розвивальний навчальний принцип, заснований на активній організації навчального процесу через реалізацію інтерактивних та ігрових моделей.

Можливості адаптивної навчальної моделі реалізуються через застосування в навчальному процесі інтерактивних технологій навчання з урахуванням особливостей студентів в рамках конкретних навчальних дисциплін. Студенти при цьому з простих слухачів перетворюються в активних і готових до співпраці учасників процесу навчання.

При адаптивній моделі навчання самостійна робота включає такі форми як проект та курсова робота. Це дозволяє сформувати навички планування, розвинути креативне мислення, дати можливість самовираження. Подібний вид самостійної роботи дозволяє формувати навчальну мотивацію за рахунок «прив'язки» індивідуального проектного завдання до конкретної практичної задачі в рамках сучасної організації.

Наприклад, в рамках вивчення бакалаврами мікроекономіки, макроекономіки, менеджменту, маркетингу, трудового права, адміністративного та комунікативного менеджменту, та оволодіння магістрами змістом управління проектами, фінансового менеджменту, стратегічного управління підприємством, публічних закупівель, методики викладання

економічних дисциплін студентам пропонується ігрова та проектна форма роботи (див. рис. 1.1 - 1.2).

Основна мета такого навчання – придбання студентами навичок конструктивного спілкування та гуманного вирішення виникаючих проблем. Навчання на спеціальності за функціональним та проблемним принципом найбільш адекватно сучасним вимогам до фахівців, які повинні володіти методологічною культурою як основною якістю професійного потенціалу.

У свою чергу, це вимагає посилення методологічного, а не інформаційного аспекту навчання у вищій школі. Освоєння методів навчання у формі проблемно-орієнтованого навчального процесу, що включає аналіз і синтез багатопланової інформації, постановку завдань і проблем, пошук оптимальних шляхів їх вирішення, переорієнтує навчально-освітній процес на навчально-науково-інноваційно-освітній.

Від викладача вимагається трансформація його діяльності з інформаційної технології передачі знань до методологічної, прищеплювати навички самостійного отримання знань через організацію навчально-пізнавальної науково-професійної діяльності студента з ранніх етапів його навчання. Це сприятиме формуванню методологічної культури як фундаменту творчого потенціалу фахівця.

Однією з форм реалізації такої технології є навчання за індивідуальними гнучкими навчальними планами, запропонованими розробниками освітньої програми за участі самих студентів, орієнтованих на індивідуальний стиль одержуваної вищої освіти, що дозволяє формувати професійний профіль фахівця з урахуванням його схильностей і особистих якостей. У цьому випадку розвивається педагогічне співробітництво і партнерство викладача і студента. Зміщення акценту діяльності викладання з навчально-освітньої на навчально-науково-інноваційно-освітню й індивідуальна підготовка фахівців дозволяють перейти до «поштучної» підготовки фахівців відповідно до соціально-економічних замовлень роботодавців.

На першому етапі реалізації цієї технології може бути підготовка елітних фахівців за спеціальністю, сформованої за «проблемним» принципом. Перехід на індивідуальні плани підготовки фахівців дозволяє надати економіко-правовій освіті максимальну гнучкість, що забезпечує швидкий відгук на зміну вимог роботодавців, підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці та забезпечення конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг вищої освіти за рахунок більш глибокої диференціації послуг.

Індивідуалізація підготовки фахівців забезпечує перехід від уніфікованої освіти до варіативної, заснованій на управлінні якістю підготовки фахівців з урахуванням вимог ринку праці, з опорою на більш гнучкі, динамічні стандарти освіти, що не сковують ініціативу ЗВО та дозволяють йому вчасно реагувати й робити прогнози щодо розвитку економіки і суспільства.

Змістовна частина навчально-науково-інноваційного освітнього процесу повинна бути спрямована на посилення фундаментального, гуманітарного та інформаційного компонента, орієнтованого на майбутню професійну діяльність фахівця. Тим самим буде реалізовано одне з сучасних вимог – посилення професійної підготовки.

Механізмом реалізації цього можуть бути плани безперервної професійної підготовки фахівців з усіх циклів навчальних дисциплін і навчальних програм. Сформована на сьогодні ситуація, коли навчальні дисципліни локальні і недостатньо пов'язані з професійною діяльністю фахівців, особливо циклу загальної підготовки, по суті, і привели до падіння професіоналізму фахівця, не здатного до адаптації при зміні місця роботи.

Творчі процеси професійної реалізації та особистісного розвитку повинні протікати паралельно, взаємодіючи і корегуючи один одного, формуючи сучасного фахівця, адаптованого до роботи в нових економічних умовах. Одночасно необхідно формувати у спеціаліста соціально-управлінські навички, культуру в сфері виробництва й надання послуг, соціальної організації праці, адекватної новим трудовим відносинам.

В процесі навчання студент включається в реальний творчий процес економіко-управлінської, правничої, педагогічної діяльності. Тому освітня програма, яку можна охарактеризувати як навчально-науково-інноваційну, включає такі дисципліни як «Планування та організація діяльності підприємства», «Publicrelations», «Економіка праці і соціально-трудова відносини», «Потенціал і розвиток підприємства», «Економіка й організація інноваційної діяльності», «Господарське право», «Правовий захист економічної конкуренції», «Економічна політика сталого розвитку» і т.п. (див. рис. 1.1 - 1.2).

Такий підхід найбільше зорієнтований на формування важливих фахових компетентностей, пов'язаних зі здатністю випускника:

- виявляти знання та розуміння проблем предметної області, основ функціонування сучасної економіки на мікро-, мезо-, макро- та міжнародному рівнях; основ теорії та філософії права, структури й стандартів правничої професії та її ролі у суспільстві;

- здійснювати професійну діяльність згідно з чинними нормативними та правовими актами, реалізовувати навички консультивання з правових питань, визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти, застосовувати юридичну аргументацію;

- аналізувати та розв'язувати завдання у сфері економічних та соціально-трудова відносин; оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість та мотивувати персонал організації;

- обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію;

- застосовувати теоретико-методичні та організаційно-економічні підходи щодо процесу розробки, прийняття й реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності, виникнення та просування інновацій;

- вміння планувати і розробляти проекти у сфері економіки, здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення;

- володіти навичками самостійного опанування новими знаннями,

використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки, управління та права.

У той же час вже в ході навчального процесу все більше студентів залучають до участі в студентському науковому товаристві та інших формах науково-дослідницької роботи під керівництвом викладачів. Також для ефективної реалізації творчого потенціалу студентів на лекційних і практичних заняттях більше уваги приділяється вивченню таких дисциплін і тем як «Економіка, бізнес, економічне мислення», «Економіка освіти», «Право інтелектуальної власності», «Економіка й організація інноваційної діяльності», «Креативний менеджмент і етика соціальної відповідальності менеджера», «Юридична деонтологія та професійна етика», «Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності».

1.7. Кореспонденція економічних і правових дисциплін

Правова освіченість дозволяє знизити ризики та втрати в економічній діяльності

Враховуючи сучасний напрям державної політики з розвитку правової грамотності та правосвідомості громадян, в основі реалізації якої є правова просвіта та правове інформування громадян, а також розвиток правової освіти в освітніх організаціях різного рівня, безперечним є впровадження в освітній процес навчальних курсів, програм, навчально-методичних матеріалів, що забезпечують отримання знань в галузі права.

Але окрім зазначеної загально-правової грамотності, ми концентруємо увагу на розгляді конкретних проблем, близьких економістам і менеджерам. Майбутні економісти-управлінці повинні розуміти, що вміння правильно орієнтуватися в океані правових норм, застосовувати і використовувати ці норми зараз може розглядатися як одна з серйозних конкурентних переваг і як певний фактор, що знижує управлінські та підприємницькі ризики. Тут варто

зупинитися на взаємозв'язку права, економіки та менеджменту на практичному рівні. Для досягнення цієї мети ми виявляємо принаймні шість точок дотику, де економістами-управлінцями найбільш затребувана правова інформація. Крім того, даний підхід дозволяє виділити найважливіші і значущі для фахівців правові конструкції та інститути з усього потоку правової інформації.

По-перше, це аналіз різних форм ведення бізнесу. Серед усіх форм, безумовно, головне місце повинно бути відведено фірмі (корпорації). Суттєвими особливостями підходу до даної теми з точки зору обліку управлінської специфіки є особлива увага до фірми-корпорації як форми ведення комерційної діяльності.

По-друге, проблематика майна, майнової бази будь-якої організації. Тут необхідно визначитися з правовим статусом майна, його видами, з іншими характеристиками майна в рамках традиційного цивільно-правового підходу. Крім того, такі інститути, як майнові права, право власності, право оперативного управління, право господарського відання, а також нематеріальні активи як особливий вид майна організації, також повинні бути розглянуті в рамках даного підходу.

Третє – договори. Йдеться про комплексний економіко-правовий підхід до договору як засобу ефективної реалізації управлінського рішення. Слід розглянути такі питання, як особливості і основні характеристики цивільно-правового договору. Основний акцент зробити на формуванні у студентів навичок роботи з договорами найвищого рівня – навичок управління договорами. Тобто здійснення вибору оптимального для конкретної господарської операції виду договору з метою мінімізації витрат.

Четверта точка дотику - кадровий менеджмент, управління людськими ресурсами. Фактично мова йде про грамотне застосування норм трудового законодавства фахівцем-управлінцем, тому особлива увага повинна приділятися таким питанням, як особливості трудових відносин, прийом і звільнення персоналу, штатний розклад і посадові інструкції, правові аспекти кадрового діловодства.

П'ята дотична – питання інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу. Дані види активів відіграють все зростаючу роль в сучасному світі, особливо в бізнес-практиці будь-якої розвиненої країни.

І останнє – зовнішнє середовище бізнесу. Саме тут слід розглядати такі питання, як антимонопольне регулювання, основи податкового законодавства, ліцензування, адміністративна відповідальність і т.д.

Безумовно, можна виділити й інші сумісні з економікою проблеми, захист прав підприємців, захист конкуренції, в тому числі судове вирішення спорів, зовнішньоекономічна діяльність тощо.

При уважному аналізі стає очевидним, що кожна із зазначених точок дотику, з одного боку, кореспондується з певними управлінськими дисциплінами або розділами: питання трудового законодавства – з управлінням персоналом; адміністративне, цивільне та господарське законодавство – з розділами економіки підприємства, державного регулювання економіки, міжнародної економіки, менеджменту; податкове, фінансове, банківське право корелює з проблематикою стратегічного менеджменту і корпоративного управління, фінансового менеджменту, фінансів, бухгалтерського обліку, грошей та кредиту і т.д. З іншого боку, вибір навчальних дисциплін даних розділів в якості ключових зумовлюється «підвищеним» ступенем ризику того управлінського поля, де застосовуються дані правові конструкції.

Крім того, слід вказати на ще один фактор, що впливає на необхідність глибокого освоєння правового матеріалу економістами і менеджерами. У сучасних умовах зростає значення так званих міжнародних сертифікацій фахівців в галузі фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку. Як правило, таку сертифікацію отримує фахівець (за умови успішної здачі іспитів) через кілька років після закінчення ЗВО. В даний час окремі бакалаврські програми з підготовки економістів, фінансистів і менеджерів, планують брати участь в міжнародній акредитації, що дозволяє вийти окремим студентам на отримання відповідного сертифіката за різними програмами економічного спрямування. Відповідно до встановленої практики при складанні іспитів в рамках програм

міжнародних сертифікацій базового рівня потрібно показати серйозну підготовку з тем, що мають важливу правову складову. До таких тем відноситься корпоративне управління, контрактне право, банкрутство, трудове право, інтелектуальна власність і нематеріальні активи та ін. Підхід, що превалує в освітній програмі, дає певну базу для успішної підготовки до іспитів за вказаними напрямками.

1.8. Креативність та лідерство – спільні ознаки управлінської, правничої та педагогічної сфер діяльності

Креативний лідер – успішний менеджер і педагог

Конкурентоспроможність в освіті передбачає здатність закладу освіти витримати виклики на ринку освітніх послуг, а випускника – виклики динамічно мінливого світу. Досягнення даної мети можливо при підготовці випускників високопрофесійного рівня, одним з найважливіших критеріїв чого є, з одного боку, значимість придбаних знань, умінь, навичок, здатність застосовувати їх на практиці, з іншого – здатність адаптуватися до швидкозмінливої дійсності, мати активну позицію, бути ідейним та креативним, вести за собою. Для цього вже в ході навчання повинен бути досягнутий високий ступінь усвідомленості специфіки майбутньої професійної діяльності і розвинені необхідні професійні компетенції.

Якщо звернутися до аналізу управлінської, правничої, педагогічної сфери діяльності, то їх загальна специфіка полягає в тому, що функції фахівця передбачають роботу з колективом та в колективі, публічність діяльності. У зв'язку з цим майбутні спеціалісти вже в ході навчання повинні усвідомити весь можливий варіативний спектр професії з тим, щоб надалі зробити правильний акцент у професійному навчанні та саморозвитку.

Для вирішення цього завдання на бакалавріаті пропонується вже з другого семестру вивчення педагогіки та психології, педагогічних інформаційних технологій, далі – основ менеджменту, тонкощів комунікації та управління конфліктами, адміністративного менеджменту, інструментів планування і здійснення контролю на підприємстві, комунікативного менеджменту, оволодіння навичками лідерства та командоутворення (див. рис. 1.1).

Магістрантам пропонується заняття в інформаційно-педагогічних студіях, вивчення психології за професійним спрямуванням, управлінської економіки, методики викладання економічних дисциплін, оволодіння майстерністю лідерства й управління людськими ресурсами, стратегічного управління підприємством, юридичної техніки та управлінського документознавства, здійснення правового захисту економічної конкуренції (див. рис. 1.2).

Замість традиційних форматів навчання, використовуються активні, інтерактивні форми навчання, майстер-класи з практиками і т.п.

В методологію розвитку творчого потенціалу студента та форм його реалізації закладено суб'єктивний фактор, тобто врахування особливостей самої людини як особистості. Погоджуючись з думкою Д. Богоявленської, розвиток діяльності за ініціативи самої особистості є операційним розкриттям творчості. Розвиток діяльності призводить до отримання творчого продукту, що, у підсумку, визначає цінність творчості як такої.

Нерідко в дослідженнях, що стосуються питання визначення сутності творчого потенціалу, основний акцент робиться на якісному і кількісному збільшенні особистісних властивостей людини і мало уваги приділяється результату праці творчої особистості. А це має принципове значення в сучасних умовах України, коли гострою є проблема конкурентоспроможності окремих підприємств, регіонів, так і країни в цілому.

Не випадково, відомий фахівець з питань конкуренції М. Портер приділяв особливу увагу ролі людського фактора і його участі в розвитку країни [6].

Інший відомий вчений в галузі сучасного менеджменту П. Друкер сформулював ряд тез, які, на наш погляд, потрібно враховувати при вирішенні питань розвитку творчого потенціалу в даний час. У роботі «Завдання менеджменту в ХХ столітті» Пітер Друкер підкреслив, що менеджер, де б він не працював, не тільки не повинен боятися змін, але і бути їх ініціатором, які б приводили до позитивних результатів в організації. Крім того, він зазначив, що прийшов час займатися підвищенням продуктивності розумової праці (тобто праці вчителя, лікаря, менеджера, інженера, управлінця). Центральна задача менеджерів у ХХІ столітті полягає в тому, щоб перетворити в лідерів змін якнайбільше організацій. Лідер розглядає кожну зміну як нову сприятливу можливість. Він цілеспрямовано шукає корисні для себе зміни і знає, як зробити їх максимально ефективними для зовнішньої і внутрішньої діяльності організації [7, с.107].

Здається, поставлені завдання висувають серйозні вимоги до сучасних менеджерів, до процесу формування та реалізації їх творчого потенціалу. Таким чином формування творчого потенціалу економістів-менеджерів, яких ми готуємо для бізнесу і для системи державного і муніципального управління, вимагає зараз пошуку нових форм розвитку творчої активності студентів, а також наповнення новим змістом раніше застосовуваних засобів навчання.

Слід зазначити, що в нашому університеті активно практикуються такі методики підвищення і реалізації творчого потенціалу студентів, як конкурси інноваційних проектів, видання збірників статей і тез студентських конференцій, участь студентів в наукових грантах та роботі наукових гуртів і товариств.

Все це покликано реалізувати поставлені завдання в ОП «Економіка, управління та право» з формування компетенцій, що забезпечують сучасну і затребувану освітньо-професійну характеристику бакалавра і магістра (рис. 1.4).

ОР БАКАЛАВР

- Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, формувати обґрунтовані рішення у сфері економічних та соціально-трудова відносин; оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість та мотивувати персонал організації
- Здатність самостійно виявляти проблеми економічного характеру при аналізі конкретних ситуацій, пропонувати способи їх вирішення; обирати та використовувати сучасний інструментарій менеджменту
- Здатність формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички
- Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління, у тому числі для адаптування до нових ситуацій
- Здатність застосовувати теоретико-методичні та організаційно-економічні підходи щодо процесу розробки, прийняття й реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності, виникнення та просування інновацій
- Навички консультування з правових питань

ОР МАГІСТР

- Здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень, аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції
- Здатність застосовувати науковий підхід до формування та обґрунтування ефективних стратегій в економічній діяльності
- Вміння планувати і розробляти проекти у сфері економіки, здійснювати її інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення
- Вміння застосовувати основи педагогіки і психології у навчально-виховному процесі у закладах вищої освіти
- Здатність формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички

Рисунок 1.4. Поведінкові компетентності в галузі економіки, управління та права

1.9. Принципи організації пошукової та практичної підготовки

Посилення науково-дослідницької складової підготовки – обов'язкова умова формування професійної характеристики фахівця на засадах академічної доброчесності

В даний час все актуальнішими стають питання організації науково-дослідницької діяльності студентів. Розвиток теорії та практики даного питання дозволяє сформулювати і виявити принципи організації і проведення науково-дослідницької роботи з магістрантами спеціальності 051 Економіка:

- переорієнтація з традиційного навчального характеру на формування у магістрантів дослідних компетенцій і відповідних практичних навичок;
- раннє визначення тематики та наукового інтересу в дослідженні [8].

Найважливішою формою організації такої роботи та її успішної реалізації є проведення науково-практичних конференцій магістрантів, викладання курсу «Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності», залучення їх до роботи науково-дослідного семінару кафедри під час проходження виробничої (педагогічної) практики. Роль таких семінарів - формування у студентів методологічних основ і методичних підходів до науково-дослідницької діяльності, також оптимальних принципів організації наукової роботи, що трансформується через мету семінару – виробити у магістрантів компетенції і навички дослідницької роботи, що дозволяють скоординувати їх роботу і дії по виконанню кваліфікаційної роботи. Конкретно це виражається у їх здатності до самостійного опанування новими знаннями, використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки; застосовувати науково-аналітичний, методичний інструментарій для управління економічною діяльністю; застосовувати науковий підхід до формування та обґрунтування ефективних стратегій в економічній діяльності; уміти планувати, проводити та презентувати наукові дослідження, готувати результати наукових робіт до оприлюднення.

Практична підготовка базується на тісній співпраці з роботодавцями та колишніми випускниками освітньої програми

В освітній програмі «Економіка, управління та право» визначено результати освоєння освітньої програми також з урахуванням змісту не лише навчальних дисциплін, а й практичної підготовки. Для конкурентоспроможності спеціальності та ЗВО і, особливо, для самого випускника має практична орієнтованість програми й можливість успішно реалізувати отримані знання на практиці, в реальній економіці.

Для цього підтримується тісний зв'язок між університетом і роботодавцями шляхом:

- залучення роботодавців до розробки освітньої програми;
- організацією ефективних виробничих практик студентів і виїзних занять в провідні підприємства міста;
- проведення майстер-класів, науково-практичних конференцій, комплексних тренінгів, зустрічей студентів зі співробітниками підприємств.

Не менш важливим напрямком співпраці з роботодавцями вважаємо участь фахівців-практиків у підсумковій атестації випускників. Така співпраця вигідна всім сторонам:

- роботодавці отримують можливість відбору кадрів для своїх підприємств;
- професорсько-викладацький склад кафедри може порівняти, наскільки їх бачення підготовки відповідає вимогам роботодавців;
- студенти мають можливість показати свій потенціал і почути думку практиків.

Отже, враховуючи особливості та критерії якості освітньої програми «Економіка, управління та право», зважаючи на сучасні тенденції формування предметної області подібних програм, слід відзначити основні змістовні блоки її реалізації (табл. 1) [9-10].

Підвищенню якості даної та інших освітніх програм в рамках спеціальності 051 Економіка можуть сприяти також такі фактори і заходи:

- підвищення доступності вищої освіти і розширення обсягу одержуваних знань;
- впровадження у вітчизняну освітню систему міжнародних стандартів контролю якості освіти;
- підвищення інноваційності в системі вищої освіти;
- підвищення частки спільних досліджень, що реалізуються викладачами, і впровадження результатів досліджень в освітній процес;
- розширення і посилення міжнародного співробітництва.

Відповідність освітніх компонентів програмним результатам навчання освітньо-професійної програми
«Економіка, управління та право»

Умовні блоки освітніх компонентів	Програмні результати навчання за освітніми рівнями:	
	бакалавр	магістр
Суспільно-гуманітарний	<p>Асоціювати себе як члена громадянського суспільства, наукової спільноти, визнавати верховенство права, зокрема у професійній діяльності, розуміти і вміти користуватися власними правами і свободами, виявляти повагу до прав і свобод інших осіб, зокрема, членів колективу.</p> <p>Відтворювати моральні, культурні, наукові цінності, примножувати досягнення суспільства в соціально-економічній сфері, пропагувати ведення здорового способу життя.</p> <p>Демонструвати здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних принципів, цінувати та поважати культурне різноманіття, індивідуальні відмінності людей</p>	<p>Асоціювати себе як члена громадянського суспільства, наукової спільноти, визнавати верховенство права, зокрема у професійній діяльності, розуміти і вміти користуватися власними правами і свободами, виявляти повагу до прав і свобод інших осіб, зокрема, членів колективу.</p> <p>Оцінювати результати власної роботи і нести відповідальність за особистий професійний розвиток.</p> <p>Демонструвати високу соціальну відповідальність і дотримання принципів академічної доброчесності.</p>
Мовно-комунікативний	<p>Оволодіти навичками усної та письмової професійної комунікації державною та іноземною мовами.</p> <p>Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у сфері економічної, управлінської та правничої діяльності.</p> <p>Вміти використовувати дані, надавати аргументацію,</p>	<p>Демонструвати навички спілкування в професійних і наукових колах державною та іноземною мовами.</p> <p>Знати та використовувати професійну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки, управління та норм фундаментальних галузей права.</p>

	<p>критично оцінювати логіку та формувати висновки з наукових та аналітичних текстів з професійної тематики. Оцінювати можливості використання технологій для оптимізації ефективності бізнесу.</p>	
<p>Аналітико-математичний, технологічно-інформаційний</p>	<p>Застосовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень різними економічними агентами (індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами та органами державної влади).</p> <p>Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач, змістовно інтерпретувати отримані результати. Виявляти навички організаційного проектування.</p> <p>Проводити аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, визначати функціональні сфери, розраховувати відповідні показники які характеризують результативність їх діяльності. Оцінювати правові, соціальні та економічні наслідки функціонування організації.</p> <p>Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні та соціальні показники для вирішення проблем в різних галузях бізнесу та менеджменту.</p> <p>Виконувати міждисциплінарний аналіз соціально-економічних явищ і проблем в однієї або декількох професійних сферах з урахуванням ризиків та можливих соціально-економічних наслідків.</p>	<p>Збирати, обробляти та аналізувати статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, необхідні для вирішення комплексних економічних завдань.</p> <p>Обґрунтовувати рішення в умовах невизначеності, що потребують застосування нових підходів та економіко-математичного моделювання та прогнозування.</p> <p>Застосовувати сучасні інформаційні технології у соціально-економічних дослідженнях.</p>

<p>Професійно-практичний</p>	<p>Знати та використовувати професійну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки, управління та норм фундаментальних галузей права.</p> <p>Розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем, їх правові та управлінські аспекти. Демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства.</p> <p>Пояснювати моделі соціально-економічних явищ з погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки.</p> <p>Усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.</p> <p>Вміти аналізувати процеси державного та ринкового регулювання соціально-економічних і трудових відносин. Координувати аспекти діяльності організацій, які сприяють ефективності її роботи.</p>	<p>Усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.</p> <p>Формулювати, аналізувати та синтезувати рішення науково-практичних проблем на абстрактному рівні шляхом декомпозиції їх на складові.</p> <p>Обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання. Оцінювати правові, соціальні та економічні наслідки функціонування організації та можливі ризики.</p> <p>Організовувати розробку та проведення проектів у сфері економіки із врахуванням інформаційного, методичного, матеріального, фінансового та кадрового забезпечення</p> <p>Застосовувати основи педагогіки і психології у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах освіти</p> <p>Обґрунтовувати та управляти проектами або комплексними діями.</p>
<p>Правовий</p>	<p>Демонструвати знання і розуміння щодо визначення основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.</p> <p>Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність.</p> <p>Виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.</p>	<p>Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність</p> <p>Виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.</p>

Лідерства та командної роботи	Демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи, мотивування персоналу, нейтралізації стресових ситуацій. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.	Демонструвати навички самостійно приймати рішення, лідерські навички та уміння працювати в команді.
Науково-дослідний, творчий	<p>Використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань, підготовки та представлення аналітичних звітів, аналізу бізнес-ситуацій, підготовки, обґрунтування і презентації управлінських рішень.</p> <p>Показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне, креативне, самокритичне мислення.</p> <p>Визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку.</p>	<p>Формулювати нові гіпотези та наукові задачі в сфері економіки, вибирати належні напрями і відповідні методи для їх розв'язку, беручи до уваги наявні ресурси.</p> <p>Проводити дослідження, генерувати нові ідеї, здійснювати інноваційну діяльність.</p> <p>Вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний і аналітичний інструментарій для управління економічною діяльністю.</p> <p>Застосовувати наукові підходи до формування та обґрунтування ефективних стратегій розвитку соціально-економічних систем.</p> <p>Планувати і проводити наукові дослідження, демонструвати результати наукових робіт та готувати їх до оприлюднення.</p> <p>Визначати та критично оцінювати стан та тенденції соціально-економічного розвитку та застосовувати їх для формування нових моделей економічних систем та процесів.</p> <p>Демонструвати навички самостійного опанування новими знаннями, використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки.</p>

Підводячи підсумок, хотілося б відзначити, що система вищої освіти безпосередньо впливає на розвиток економіки і соціальної сфери, дозволяючи активніше інтегруватися в міжнародні економічні процеси, активно конкурувати із зарубіжними країнами. Вона визначає структуру економіки, якість робочої сили, рівень і якість життя населення, сприяє формуванню нових знань, створює можливості для обміну інформацією. Розвиток економіки неможливий без підготовки висококваліфікованих фахівців, навчанню яких передують розробка і подальша реалізація конкурентоспроможних освітніх програм ЗВО. Важливим показником конкурентоспроможності освітніх програм вищої професійної освіти є наявність реалізованих в них адаптивних моделей навчання, здатних швидко і ефективно реагувати на виклик мінливого соціокультурного середовища. Інтернаціоналізація освіти може в значній мірі сприяти створенню і просуванню такого типу освітніх програм.

Література:

1. The Bologna Declaration on the European space for higher education. URL: <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna.pdf>.

2. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Рашкевич, М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». - Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2014. - 168 с.

3. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с.

4. Соляр В. В. Методика впровадження кейсів у викладанні економічних дисциплін професійного циклу / В. В. Соляр // Інноваційні методи викладання економічних дисциплін та їх використання в процесі підготовки бакалаврів і магістрів з економіки: навч.-метод. посіб. для студентів галузі знань 05 "Соціальні та поведінкові науки", спец. 051 "Економіка" (Економічна теорія) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за ред. І. Ф. Прокопенка. – Харків : ХНПУ, 2019. – Розд. 2.2. – С. 64-81.

5. Шевцова О.Л. Управлінська гуманітарологія як напрям підготовки менеджерів / Шевцова О. Л., Юркевич Г. Й. // Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича: «Соціальні та економічні вектори інноваційного розвитку бізнес-структур», 23 квітня 2020 року. - Тернопіль: ТНТУ, 2020. - С. 75-76.

6. Porter, M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. -2nd ed. - New York: Free Press, 1998. - 592 p.

7. Drucker, P. F. Management Challenges for the 21st Century (1999).

8. Коніщева Н. Й., Набока О. Г. Напрями модернізації освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів освіти як чинник підвищення їх конкурентоспроможності. Управління інноваційною складовою економічної безпеки: монографія: у 2 т. / за ред. д.е.н. проф. Прокопенко В. О. - Суми, 2017. -С. 89-106.

9. Економіка, управління та право: освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 Економіка / Ухв. Вченою радою ХНПУ імені Г.С. Сковороди, протокол від 27.04.2020 р. №2. URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/osvitni-prohramy>

10. Економіка, управління та право: освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 051 Економіка / Ухв. Вченою радою ХНПУ імені Г.С. Сковороди, протокол від 27.04.2020 р. №2. URL: <http://smc.hnpu.edu.ua/osvitni-prohramy>